

Enchiridion Medicum ... Den Vierden Druck vermeerdert ende verbeteret. t'Antwerpen, bij de Weduwe Jean François Lucas. 1725. -8°. UB Amsterdam ; UB Gent Me 1563 ; Boeynaems.

Enchiridion Medicum ... Den Vijfden Druck vermeerdert ende verbeteret. t'Antwerpen, bij Ignatius Van der Hey. 1734. -8°. UB Gent A 6429 ; KB Brussel II 21017 ; Stadsbibl. Antwerpen, Boeynaems.

Enchiridion Medicum ... Den Vijfden Druck vermeerdert ende verbeteret. Tot Gendt, bij Jan Meyer (z.j.). -8°. UB Gent G. 2431, G. 2431' ; KB Brussel III 1306 ; Boeynaems.

Enchiridion Medicum ... Den Vijfden Druck vermeerdert ende verbeteret. Tot Gendt, bij We Jan Meyer (z.j.). -8°. Vpl. onbekend (volgens gegevens F. Van der Haeghen ; Bibliographie gantoise).

Enchiridion Medicum ... Den Zesden Druck van nieuws oversien verm. ende verb. t'Antwerpen We Van der Hey. 1750. -8°. UB Amsterdam ; KB Brussel III 93241 A ; eigen bezit.

Enchiridion Medicum ... Den laetsten Druck van nieuws overs. ende verb. t'Antwerpen, Wwe Van der Hey. 1757. -8°. UB Amsterdam ; UB Gent Me 1577 ; Stadsbibl. Antwerpen.

RÉSUMÉ

Dans le but de profiter de la renommée du mot « lumière » (« Licht », dans le titre de certaines œuvres pharmaceutiques, les auteurs ont plagié. La paternité de cette idée lumineuse parvient à Quiricus de Augustis avec son « *Lumen Apothecariorum* », livre qui a été traduit en flamand pour la première fois à Bruxelles en 1515. Le premier plagiaire était Manlius de Bosco dans son « *Luminare Maius* ». Jan Bisshop, spéculant sur la notoriété du *Lumen Apothecariorum* intitula son livre « *Nieuw vermeerdert en verbeteret liqt* » (*Nouvelle lumière augmentée et corrigée*) ; Antoine de Heide, médecin à Middelbourg, les imita en publiant son « *Nieuw-licht* » (*Nouvelle lumière*), tandis que Capueel fit autant en publiant son « *Clarder en vermeerdert licht* » (*Lumière plus claire et augmentée*).

DE LOTGEVALLEN VAN DE MECHOACAN (*ASCLEPIAS CONTRAYERVA* L.) *

door Dr. L. ELAUT (Gent).

De ontdekking van de Nieuwe Wereld bracht in de geneesmiddelenleer een grote omwenteling teweeg. Legio zijn de medikamenten uit het planten-, dieren- en delfstoffenrijk die uit West-Indië werden ingevoerd. Men had hun invloed op het menselijk organisme meestal van de Indianen afgekeken en nu ging meteen de artsennijbereidkunde van de Oude Wereld met die aanwinsten tot een nieuwe medikamenteuze therapie het aanzijn geven : veel empirie en luttel experimenten deden het nodige. De geschriften die de nieuwe stoffen op hun farmakodynamische waarde behandelden, schoten als paddestoelen op.

De eerste die de uit Amerika herkomstige geneeskrachtige planten beschreef was de Spanjaard Nicolaus M o n a r d e s (1). Zijn boekje werd in 1574 te Antwerpen bij Chr. P l a n t i n in Latijnse vertaling door Carolus C l u s i u s uitgegeven onder de titel : *De Simplicibus Medicamentis ex Occidentali India delatis, quorum in Medicina usus est*. Er kwamen nog uitgaven in 1579, 1582 en 1593 van de pers. Vermelden we onder de nieuwgekomenen de tabak, de kina, de gajak, de salsaparille, het drakenbloed, de kassie en tal van anderen. Onder die anderen was

---

* Mededeling op de bijeenkomst van de Beneluxkring voor Geschiedenis der Pharmacie te Middelburg op 23 oktober 1960.

(1) Eerste uitgaaf te Sevilla in 1565.

(2) *De Herba Panacea quam Tabacum vocant ; Compendiosa Narratio seu Tractatus de Usu Radicis Mechoacan ; Antverpiae, apud Ioannem Bellerum, 1587.*

ook de Mechoacan, een plant waarvan de wortel als purgativum in de geneeskunde zijn intrede deed.

Aan de tabak en de Mechoacan wijdde de Italiaanse arts, Castor *D u r a n t e* (ca. 1530-1590) een bondige studie die te Antwerpen verscheen en waarvan de uitgave door een Antwerps filiatier, Egidius *E v e r a e r t s*, werd bezorgd (2). We beperken ons hier tot de Mechoacan en zijn farmaceutische geschiedenis, aan de hand van *D u r a n t e*'s geschrift; we vermenen dat het de enige studie is die aan het medikament werd gewijd.

Dit traktaatje van zestien bladzijden doet aan zoals het heet, d.i. als een verhaal gelijk de meeste soortgelijke traktaten van de tijd zich voordoen; niet saai, maar geschreven in een persoonlijke trant die ver afstaat van een onpersoonlijk gekleurde « tractatio ». Om in de toonaard te blijven plaatst *D u r a n t e*, die ook als dichter in de medische encyklopedieën aangeschreven staat, een epigram als woord vooraf: achttien onberispelijke hexameters die de buitengewone werking van het medikament op bijna alle organen verheerlijken. Het is een lofzang zonder weerga die eindigt op: *mirabile dictu*. Het geschrift steekt schrill af met de aard der uiteenzetting van een *M o n a r d e s* b.v. die ook door *C l u s i u s* overgenomen wordt (3). Men treft de persoonlijke stijl van *D u r a n t e* voorts aan in zijn *Herbario Nuovo* die in het Italiaans de eigenschappen van de Mechoacan herhaalt en een afbeelding van de plant geeft (4).

De verhaaltrant verhindert *D u r a n t e* niet wetenschappelijk en kritisch te zijn. Hij begint zijn boekje met de volgende woorden: « Sinds enkele jaren hebben de Portugezen en de Spanjaarden hier een wortel ingevoerd (schrijver spreekt als Italiaan) die zij Mechoacan heten en die de eigenschap bezit de kwade humoren uit te drijven, op dezelfde manier als onze gewone purgeermiddelen o.m. de rabarber, de agarik, de turbit en soortgelijke dat doen. De Fransen en de Belgen die op zulke dingen zeer verslingerd zijn (*avidissimi*) hebben daar groot gewag van gemaakt. Wij zullen nu in het kort de geschiedenis van die wortel, zijn eigenschappen en krachten met de grootst mogelijke objectiviteit uiteenzetten, om te zien of er heus zoveel belang moet aan gehecht worden als wij dat doen. »

Het gaat dan voort. We volgen *D u r a n t e* op de voet.

De wortel van de Mechoacan kreeg zijn naam van een provincie uit de staat Mexico in de Nieuwe Wereld waar de plant veelvuldig voorkomt (5). De provincie is bovendien rijk aan goud, zilver, vee, graan en exotische planten, aan metaal-ertsen, edelstenen en allerhande grondstoffen. De inwoners zelf hebben een donkere huidskleur, zij zijn krachtig gespierd, flink gebouwd en goed gezond; de lucht is er van een uitstekende kwaliteit en het klimaat buitengewoon mild.

Men kwam te weten dat de Mechoacan een geneeskrachtige plant was, toen de provinciaal van de franciskanen zwaar ziek op zijn uiterste lag en door het poeder van de Mechoacanwortel, op voorschrift van een Indiaanse arts, als bij toverslag genas. Zulke gelukkige uitslag bracht een verzekerd sukses voor de plant, en de Spanjaarden namen voor alle kwalen tot haar hun toevlucht. De wortel werd spoedig in Portugal en Spanje bekend, en de handelslui zorgden er voor dat hij ook naar onze streken uitgevoerd werd waar hij tegen een hoge prijs verhandeld wordt.

De wortel stamt van een plant met dunne, lange ranken; de bladeren zijn groot, donkergroen en lopen op een punt uit, zij gelijken op die van de winde, maar zijn wat ruwer en harig; het zaad gelijkt op dat van de koriander, het is zwart, glanzend en rijpt in de maand september. De wortel zelf is dik en plomp, asgrauw van kleur, wit van binnen en van kringen voorzien, smakeloos, meelachtig, niet zuur, noch zoet, noch bitter, hij heeft een flauwe geur. *M o n a r d e s* vergelijkt de bloem aan die van de kweeappel.

De wortel van de plant wordt opgeborgen zoals die van de gewone rabarber, in pik of in was gesmolten, om niet uit te drogen; niet langer dan twee jaar blijft hij goed.

De plant groeit ook in Nikaragua en in Quito. *M o n a r d e s* stelt evenwel op de hoede voor een zogenaamde Mechoacansoort die uit St.-Helena komt en veel aktiever is dan haar vastelandse zuster; het is de skammonea.

Een goede Mechoacanwortel is wit, vast en zwaar, niet poreus, noch wormste-

---

(3) Cfr. Uitgave van 1579, blz. 65.

(4) Cfr. blz. 263, uitgave Venetie, 1684.

(5) De provincie werd in 1524 door Fernando *C o r t e z* veroverd (*Monardes*); het geneesmiddel werd hier eerst omstreeks 1554 bekend.

kig ; hij verliest zijn witte kleur met oud worden, ziet er dan bruinzwart uit en is niet werkzaam meer ; hij mag volstrekt op de tong niet bijten, ten hoogste wat adstringerend zijn. Men dient goed op al die kenmerken te letten om de echte uit de onechte Mechoacan te onderkennen. Wat de ranken en bladeren betreft, ze gelijken best op de heggerank (*Bryonia*) (6).

De wortel van de Mechoacan wordt soms Indische of witte rabarber geheten omdat hij de slijmerige en sereuze humoren aantrekt.

Beschouwd volgens de oude temperamentenleer, is de Mechoacan warm in de eerste graad en droog in de tweede graad ; hij is licht styptisch en adstringerend, hij purgeert zonder de inwendige organen te verzwakken. Deze eigenschappen hebben grote voordelen : het medikament kan op eender welk oogenblik genomen worden daar het geen slechte smaak, geen vieze geur, geen walgelijk uitzicht heeft ; het verwekt geen braken, veroorzaakt geen kramp, is licht laxerend en drukt op de maag niet ; het tast de naturales facultates d.i. vleselijke krachten niet aan, het ondermijnt het lichaam niet maar herstelt zijn krachten, het is minder een medicijn dan een vriend van de natuur, iets wat men zelden van andere medikamenten kan zeggen. Voor kinderen, oude en zwakke lieden die van alle geneesmiddelen walgen, brengt het een uitkomst daar het altijd zonder gevaar met vrucht en gelukkig resultaat kan ingenomen worden.

De purgerende eigenschappen die de Mechoacan bezit zijn het gevolg van zijn geheime kracht door de tussenkomst en de hulp waarvan hij elektief purgeert, d.i. krachtens zijn gelijkheid en verwantschap met de desbetreffende organen.

De Mechoacan zuivert de hersenen en de zenuwen van de slijmerige, sereuze en zwartgallige vochten ; voorts voert hij de kwade humoren weg uit de maag, de lever, de milt, de darmen, uit het hoofd, de borst en de gewrichten. Hij is dus geschikt bij slepende koorts, vooral tegen borstkwalen, astma, aanhoudende hoest, lendenwee, lues, waterzucht, jicht, halsklieren, huidzweer, kronische hoofdpijn, ademnood, baarmoederverstikking, koliekijs, opgezwollenheid, darmverstopping, urinedrang, gemengde koorts, kortom voor de koortsen welke uit slijm en gal voort-spruiten, eendaagse zowel als tweedaagse of onechte driedaagse ; ten slotte voor alle ziekten die hun oorsprong vinden in koude en vochtigheid. Hij is derhalve minder goed voor hete koortsen, minder voor galkoorts en andere warme-ziekten, want ofschoon hij die ook uitzuivert, laat hij toch een kleine hoeveelheid warmte bij hen achter ; hij kan wel nuttig zijn in die gevallen omdat hij wat lichte humoren verwij-dert, maar de dikke humoren hebben een meer drastisch purgeermiddel nodig.

Zie maar het voorbeeld van Ambroise P a r é, de chirurg van de Franse koning, die verschrompelde door een prangende koorts van een driedaags onecht type ; door het nemen van Mechoacanpoeder in witte wijn, ontwikkelde zij tot een eenvoudige driedaagse koorts. Hij konkludeerde daaruit dat de wortel tegen ziekten van het biliair type niet geschikt is.

De medicijn wordt best in witte wijn genomen ; deze bevordert haar werking en bedwingt het braken. De dosis bedraagt één halve tot drie drachmen, naar gelang van de leeftijd en de lichaamsgesteldheid.

De wortel wordt in een vijzel tot poeier gewreven en met witte wijn in de week gezet. Men kan de wijn vervangen door een afkooksel van kaneel, anijs, venkel of borrago voor de geheelonthouders. D u r a n t e vertelt dat zijn eigen echtgenote de medicijn liefst in geen wijn nam (7) en hij vernoemt nog een Romeinse edelvrouw, Hortensia R u s c o n a, met dezelfde smaak. Maar niets belet het poeier te laten weken in kippenbouillon, in bouillon van eender welk vlees, in betoniewater dat goed is tegen de hoofdpijn, of in aqua matricaria die voor de baarmoeder geschikt is.

Men drinkt des morgens vóór het opstaan de vloeistof met het poeier uit en slaapt opnieuw voor een uurtje of zo in. Er is geen bezwaar dat men het drankje aanlengte met een stroop, maar D u r a n t e zelf heeft ondervonden dat het bijmen-gen van stroop toch niet zo voordelig is, vooral niet van kaneelstroop.

Wanneer lever- of miltverstoppingen moeten opgeheven worden, neme men liever een infuus ; men laat dan het Mechoacanpoeder een hele nacht weken in witte wijn of de gepaste vloeistof, men giete des ochtends vroeg door een doek en drinke alleen de vloeistof ; maar dan mag men de dosis tot vier drachmen verhogen. Men moet goed op alle bijzonderheden van het prepareren letten, want anders gaat

---

(6) De plant waarvan de Mechoacan de wortel is, werd lang voor de *Convolvulus Mechoacana* L. gehouden ; in werkelijkheid is zij de *Asclepias contrayerva* L.

(7) *Herbario Nuovo*, blz. 205.

de kracht van het medikament verloren ; die kracht ligt immers in heel de wortel en niet in zijn vluchtige bestanddelen.

Ook op een andere wijze kan de Mechoacan geprepareerd worden. Men kan het poeder vermengen met suiker van gepelde amandelen, en in zoete broodjes bakken die geschikt zijn om de kinderen te purgeren ; of opnemen in rozenstroop ; of in pillen draaien, liefst klein die in de maag vlug smelten ; of opnemen in een likkepot.

Hoe ook, steeds zal men bij een arts te rade gaan vooraleer met Mechoacan te purgeren, want het medikament zou kunnen onnuttig, zelfs schadelijk zijn ; we hebben het toch dagelijks gezien dat men niet roekeloos het poeder mag toereiken op goed valle het uit. Op de dag wanneer men purgeert, zal men zich vooral hoeden voor koude, wind, overdadig eten of drinken en geslachtsverkeer. Nadat het medikament gewerkt heeft zal men niet meer slapen ; men zal geen hete dranken nemen vóór drie uren verlopen zijn. Zo genomen is het een voortreffelijk geneesmiddel dat op generlei manier de darmen ontstelt (benedetta medicina).

**

We hebben in een aantal farmakopeeën en farmaceutische encyklopedieën de gegevens betreffende de Mechoacan nagezocht en konden in 28 verschillende exemplaren die we in de Universiteitsbibliotheek van Gent vonden, de wederwaardigheden van het geneesmiddel dat na de ontdekking van Amerika in Europa een tijdje in de gunst stond, opsporen.

De *Grand Dictionnaire Universel* van 1873 stipt aan dat de wortel een grote reputatie heeft gekend ; dat men gepoogd heeft hem in Provence te kweken, dat de plant er goed tierde, maar dat de wortels minder actief waren, dat haar plaats sindsdien in Frankrijk volkomen door de jalappe ingenomen werd. Er wordt ook vermeld dat door koken het actieve principie verloren ging en daarmee in de bereiding moest rekening gehouden worden.

Het *Antidotarium Gandavense* van 1652 stipt aan (8) onder de kenmerken van de plant : *radix est recens deligenda, intus albicans, exterius coloris cinerecei, crassa et compacta, multis circulis distincta, et quae sine acrimonia, nullius mali saporis particeps est.* In het *Antidotarium Gandavense* van 1663 wordt hetzelfde herhaald (9).

De *Pharmacopoeia Bruxellensis* van 1671 geeft de manier aan om het extrakt te bereiden : het geschiedt op dezelfde wijze als voor het extrakt van jalappe (10) ; de farmakognosie van het geneesmiddel is uit het Gentse *Antidotarium* gekoepierd (11).

De *Pharmacopoea Persica* te Parijs in 1681 in Lotijnse vertaling verschenen, kent het medikament blijkbaar niet.

De *Pharmacopoea Bateana* (1731), de private farmakopee van Georges B a t e u s uit Londen, geeft de Mechoacan op onder de *cathartica simplicia*. Zo doen ook de *Pharmacopoeia Edinburgensis* van 1756, en de *Pharmacopoea Bruxellensis* van 1759.

De *Pharmacopoea Gandavensis* van 1786 geeft nog de oorsprong en de kenmerken van de wortel aan, maar schrijft verder : « Ante cognitam Jalappam tanquam tutissimum purgans, sub Rhabarbari Albi nomine multum in usu erat. Hodie quia tardissime agit et alia plura efficaciora substitui possunt, vix adhibetur. Infantibus tamen hoc medicamentum, quia insipidum et tutum, commode propinari potest (12) ; en eveneens : « Jalappa vocatur etiam Mechoacanna nigra et Briona Indica » (13).

De *Pharmacopoea Batava* van 1805 schrijft « *Convolvulus Mechoacanna Planta perennis luxurians in agris et sylvis Americae, praecipue Brasiliae. Radix in taleolas conscissa, diametri pollicis et ultra, compactas, albicantes, vel albo-flavas, cortice griseo abductas ; subdulcis initio, dein subacris, subnauseosa* (14). De wortel wordt er nog bij de *simplicia* vermeld.

Een laatste echo uit de negentiende eeuw verneemt men in de *Pharmacopée Universelle* van A. J. L. G o u r d a n of *Conspectus des Pharmacopées* van 26 steden, dispensaria, militaire ziekenhuizen of bekende therapeuten (Parijs 1828).

(8) Blz. 267.

(9) Blz. 209.

(10) Blz. 111.

(11) Blz. 219.

(12) Blz. 117.

(13) Blz. 90.

(14) Blz. 82.

Zij schrijft : « Méchoacan, Jalap blanc, Rhubarbe blanche, Rhubarbe des Indes, Bryone d'Amérique, Scammonée d'Amérique, Convolvulus Mechoacanna. Elle ne contient pas de résine mais un principe huileux qui s'en rapproche, et beaucoup de fécule. Purgatif peu employé. Dose : 4 scrupules jusque 2 gros (15).

Op die uitzonderingen na hebben alle farmakopeeën uit de negentiende eeuw de Mechoacanwortel laten vallen.

De *Pharmacopoeia Utriusque Nethae*, Antwerpen 1812 ; de *Pharmacopoea Belgica*, Haag 1823 ; de *Pharmacopoeia Londinensis* 1824, zelfs die van 1793 ; de farmakopeeën van Brussel 1854, van Pruisen 1827, van Baden 1841, van Denemarken 1869, de hier veel gebruikte van J. B. v a n M o n s uit Leuven 1821, de Britse van 1877, de Noorse van 1879, die van de Verenigde Staten 1882, die van Tokyo 1891, die van de Londense ziekenhuizen 1869, vermelden de Mechoacan niet meer.

Onder de moderne farmakologische encyklopedieën spreekt *L'Officine* van 1945 nog van « Méchoacan, Jalap noir, Rhubarbe blanche ou des Indes, de Convolvulus Mechoacanna ; purgatif jadis en vigueur. Inusité bien qu'il ait figuré au Codex de 1818 » (16). *Remington's Practice of Pharmacy* van 1948 heeft het purgativum volkomen uit het geheugen verloren.

*

**

RÉSUMÉ

Les aventures du Méchoacan (*Asclepias contrayerva* L.)

par le Dr. L. Elaut.

Le Méchoacan, racine de l'*Asclepias contrayerva* L. était un purgatif peu énergique, très en vogue au 16e et 17e siècles, importé du Mexique par les espagnols qui en firent connaître l'usage. Le médecin italien Castor D u r a n t e consacra à l'étude de la drogue une monographie, éditée à Anvers en 1587. Le médicament disparut des pharmacopées vers le début du dix-neuvième siècle.

RAPPORTS BERICHTEN

Kring voor de Geschiedenis van de Pharmacie in Benelux. — Najaarsbijeenkomst in Middelburg (Zeeland), oktober 1960.

Zaterdag 22 en zondag 23 oktober j.l. hield de Kring voor de Geschiedenis van de Pharmacie in Benelux najaarscongres in Middelburg.

Om 3 uur werd dit congres geopend met een bijeenkomst in de prachtige leeszaal van de Provinciale Bibliotheek van Zeeland in de herstelde Abdijgebouwen, alwaar een keurcollectie farmacologisch-historische boeken hoofdzakelijk betrekking hebbende op de pharmacie in Zeeland door de archivaris, de Heer H. P i e t e r s, was tentoongesteld.

Na de rondleiding door de Abdijgebouwen en de oude stad o.m. het schilderachtige Kuiperspoortje volgde een ontvangst ten stadhuize door Burgemeester Mr. J. d e W i d t, die ons niet alleen op een charmante wijze ontving, maar ook in zijn toespraak een stukje Zeeuwse, farmacologische historie inlaste ; het was n.l. juist 500 jaar geleden dat in Middelburg de eerste stads-apotheker werd aangesteld.

In het Museum van het Zeeuw Genootschap der Wetenschappen had de avondbijeenkomst plaats, waarin allereerst de Heer P i e t e r s een goed gedocumenteerd overzicht gaf van de ontwikkeling van de geschiedenis der pharmacie in de verschillende steden van Zeeland. Tijdens de pauze, waarin door het Departement Zeeland een thé werd aangeboden, was gelegenheid om de tentoonstelling « 10 Jaar Kring voor de Geschiedenis van de Pharmacie in Benelux » te bezichtigen. Een expositie van hetgeen door de leden in deze afgelopen jaren op historisch gebied was gepubliceerd en een overzicht van de talrijke excursies. Daarna volgde projectie door Collega E. G. S e g e r s (Brussel) van talrijke kleurendia's van oude apotheken in België en Frankrijk, waarbij speciaal de aandacht gevestigd werd op de grote rijkdom van de oude, farmacologische ceramiek.

Op de vergadering van zondagmorgen werden 20 nieuwe leden toegelaten ; de contributie werd onveranderd vastgesteld op 100 Belgische francs (f 8,00). In de vacatures Dr. P. H. B r a n s, L. V a n d e w i e l e en A. N i m a x werden benoemd Dr. A. G u i s l a i n en Dr. E. G r e n d e l, de laatste als secretaris ; terwijl de vacature van voorzitter tot de volgende vergadering werd aangehouden. De aftredende secretaris

(15) Deel II, blz. 21.

(16) Blz. 1082.